

УДК 378.147
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-88-25

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ДОКУМЕНТАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Хоминець Світлана Іванівна,
аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
khominec35@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1994-7539

У статті досліджується питання сутності й особливостей академічної мобільності у документах Болонського процесу. Поняття академічної мобільності студентів розглядається як можливість навчання в зарубіжних університетах протягом хоча б одного семестру із подальшим поверненням до рідної країни. З'ясовано, що мобільність сприяє зростанню якості навчання, формуванню міжкультурної компетентності студентів, розширює можливості працевлаштування випускників закладів вищої освіти. Академічна мобільність дозволяє студентам, викладачам і адміністративному персоналу повною мірою скористатися можливостями європейського академічного простору, включаючи його демократичні цінності, різноманітність мов і культур, особливості національних систем освіти. Визначено основні вимоги до організації академічної мобільності студентів: знання іноземної мови; навчання в зарубіжному закладі вищої освіти протягом обмеженого періоду часу; зарахування у своєму університеті кредитів, отриманих за кордоном; широке інформування про програми академічної мобільності; використання додатку до диплома єдиного зразка.

Проаналізовано низку документів Болонського процесу (Берлінське, Бергенське, Лондонське, Лювенське, Празьке комюніке, Гетеборзьку, Грацьку, Саламанську, Сорбонську декларації), які спрямовані на створення умов для розширення та удосконалення програм академічної мобільності, розвиток системи її фінансування та підвищення мотивації її учасників. Визначено інструментами підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці: мережа національних інформаційних центрів з академічної мобільності; європейська система трансферу кредитів; додаток до диплома єдиного зразка.

Основними підходами до організації академічної мобільності є: студентоцентризований, «освіта впродовж життя», модульний, кредитний. Реалізація цих підходів стимулює формування ерудованого, конкурентоспроможного, компетентного фахівця, який здатний обмінюватися знаннями та досвідом. Зазначені підходи до організації академічної мобільності студентів мають свої особливості в різних освітніх системах, які визначаються традиціями і культурними особливостями окремих країн.

Ключові слова: академічна мобільність, документи Болонського процесу, європейський простір вищої освіти, якість освіти, наукові дослідження.

ACADEMIC MOBILITY IN THE DOCUMENTS OF THE BOLOGNA PROCESS

Khominets Svitlana Ivanivna
Postgraduate Student at the Department of General Pedagogics and
Pedagogy of Higher School
State University «Uzhgorod National University»
khominec35@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1994-7539

The article deals with the question of the essence and features of academic mobility in the documents of the Bologna Process. It has been determined that mobility contributes to the growth of the quality of education, as well as to the formation of intercultural competence of students, provides the possibility of employment of graduates of higher education institutions. Academic mobility implies the possibility of studying at foreign universities for at least one semester with the subsequent return to the home country. The range of educational programs, specialties is being expanded, while scientific research intensifies, cross-cultural relations between countries are being established.

Academic mobility allows students, lecturers and administrative staff to take full advantage of the wealth of European academic space, including its democratic values, the diversity of languages and cultures, as well as the peculiarities of national education systems.

In the documents of the Bologna process there are identified the main requirements for the organization of academic mobility of students: knowledge of a foreign language; studying in a foreign institution of higher education for a limited period of time; enrollment of credits received abroad at the native university; broad information about academic mobility programs; use of the application to the diploma of a single sample.

The article analyzes a number of measures defined by the research documents aimed at creating conditions for the expansion and improvement of academic mobility programs, the development of its funding system and increasing of motivation of its participants.

The main approaches to organizing the academic mobility are: student-oriented, “education throughout life”, modular, credit. The implementation of these approaches stimulates the formation of an erudite, competitive, competent specialist, which is able to cooperate, to share knowledge and experience. These approaches to the organization of academic mobility of students have its own peculiarities in various educational systems, which are determined by the traditions and cultural characteristics of certain countries.

Key words: *academic mobility, documents of the Bologna process, European space of higher education, quality of education, scientific researches.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація процесів освітньо-професійної інтеграції, прискорення темпів науково-технічного прогресу, ускладнення технологій на сучасному етапі розвитку суспільства актуалізують фахову підготовку спеціалістів, які володіють високим рівнем мобільності вже в період навчання у ЗВО. Сьогодні конкурентноздатним на ринку праці може стати відповідальний і компетентний фахівець, котрий володіє професійними знаннями, готовий до діяльності в умовах міжкультурної взаємодії, здатний до ефективної роботи на рівні світових стандартів і до постійного саморозвитку, прагне неперервного професійного росту, є соціально й академічно мобільним. Реалізація зазначених освітніх потреб людини є провідною ідеєю Болонського процесу, у документах якого академічна мобільність визначається як необхідна складова частина професіоналізму сучасного фахівця та показник процесу інтеграції вітчизняних закладів освіти і науки в міжнародний освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти академічної мобільності студентів і формування спільного освітнього європейського простору вивчають Я. Болюбаш, В. Грищак, Л. Зновенко, Є. Іванченко, А. Карапетян, В. Кремень, О. Співаковський, М. Степко, А. Шеремет. Серед зарубіжних дослідників означеної проблеми відзначають Ф. Альтбаха, М. Байрема, М. Вейра, Дж. Найта, В. Папацибу, Р. Радса, А. Сміта, Дж. Стіера, Н. Стромквіста, Б. Уотчера, Д. Хоффмана та ін. Однак необхідно зауважити, що академічна мобільність є провідною ідеєю Болонської угоди, а відтак потребує уточнення поняття означеного феномену та його особливостей у документах Болонського процесу.

Мета статті – з’ясувати сутність та особливості академічної мобільності студентів і науково-педагогічних працівників у документах Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мобільність студентів, викладачів і науковців – ключовий принцип формування

європейського простору вищої освіти і дослідницького середовища, який передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів із метою акумулювання на особистісному рівні академічного і загальнокультурного потенціалу розвитку національних систем вищої освіти і збільшення їхнього вкладу в соціально-економічний розвиток своїх країн.

У науковій літературі щодо теорії та практики професійної підготовки фахівців у сучасних ЗВО існують різні підходи до визначення сутності академічної мобільності:

– особистісний, згідно з яким академічна мобільність розглядається як інтегрована особистісна характеристика, що сприяє культурному й академічному обміну і співробітництву, зростанню особистісного капіталу й отриманню нових знань, умінь і навичок для успішної життєдіяльності в суспільстві після завершення навчання (Papatsiba, 2005);

– культурологічний. Його представники вважають, що більшість людей, які зважено приймають рішення про проведення певного періоду часу за кордоном, керуються цікавістю і бажанням ознайомитися з культурними особливостями іншої країни (Hoffman, 2009);

– функціональний підхід розглядає академічну мобільність як певний період навчання, викладання чи дослідження в країні, відмінній від місця постійного проживання студента, викладача, вченого. Цей період обмежений у часі та передбачає повернення студента додому після завершення процесу навчання чи викладання. Термін «академічна мобільність» не передбачає міграції з однієї країни в іншу (World Conference on Higher Education 2009 (WCHE), 2009).

На нашу думку, найбільш раціональним є визначення, яке об’єднує ідеї всіх зазначених підходів. Відповідно до цього під академічною мобільністю розумітимемо можливість навчатися, викладати, стажуватися чи здійснювати наукову діяльність в іншому навчальному закладі на території України чи поза її межами, результатом якої висту-

пає самореалізація особистості в навчанні та професійній діяльності.

Положення про важливість і шляхи реалізації програм академічної мобільності студентів у процесі здобуття вищої освіти найбільш повно розкриті в документах Болонського процесу.

Так, у Празькому комюніке (2001 р.) відзначається, що розширення академічної мобільності – надважливе завдання. Стверджується, що академічна мобільність дозволила б студентам, викладачам і адміністративним працівникам повною мірою скористатися багатством загальноєвропейського академічного простору, включаючи його демократичні цінності, розмаїття мов і культур, особливості національних систем освіти (Towards the European higher education area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001, 2001).

У Гетеборзькій декларації (2001 р.) вказано, що мобільність студентів є способом формування їхньої міжкультурної компетентності та терпимості (Student Goteborg Declaration, Goteborg, Sweden, March 25, 2001, 2001).

У Саламанській декларації (2001 р.) повідомляється, що саме вільна мобільність студентів, персоналу і випускників є необхідною умовою функціонування зони європейської вищої освіти. Крім того, згадується про намір університетів розвивати академічну мобільність як по «горизонталі», так і по «вертикалі» (Ільченко, 2014: 164).

У Берлінському комюніке (2003 р.) зазначено, що мобільність студентів є основою для створення європейського простору вищої освіти. Підкреслюється важливість розвитку мобільності для академічної, культурної, а також політичної, соціальної та економічної сфер (Ільченко, 2014: 176).

Грацька декларація (2003 р.) порушує питання про взаємовплив мобільності та якості освіти. У ній зазначається, що мобільність студентів сприяє зростанню якості навчання, надає можливість використовувати переваги національного і культурного різноманіття, збільшує перспективи їхнього працевлаштування (Forward from Berlin: the role of the universities to 2010 and beyond. Graz declaration, 2003).

У Лондонському комюніке (2007 р.) стверджується, що мобільність викладачів і студентів є одним з основних елементів Болонського процесу, який створює можливість для особистісного зростання, розвитку міжнародного співробітництва між людьми й інститутами. Також наголошується, що «європейський простір вищої освіти формується на основі принципів

інституційної автономії, академічних свобод, рівності можливостей і демократії в інтересах розвитку мобільності, підвищення привабливості та конкурентоспроможності Європи» (Офіційні документи Болонського процесу).

На провідній ролі мобільності наголошується і в Лювенському комюніке (2009 р.), де зазначено, що мобільність студентів, молодих дослідників і співробітників вищої школи підвищує якість програм і наукових досліджень. Суттєвим є те, що мобільність підсилює академічну і культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. У цьому документі увага акцентується на тому, що мобільність має важливе значення для працевлаштування особистості, розвиває здатність розуміти інші культури, спонукає до мовного плюралізму, закладаючи тим самим основу для багатомовної традиції європейського простору вищої освіти, розширює співпрацю і конкуренцію між закладами вищої освіти (Офіційні документи Болонського процесу).

У документах Болонського процесу коротко розкривається суть академічної мобільності студентів. Так, у Сорбонській декларації (1998 р.) відзначається, що, здобуваючи освіту, студенти повинні мати можливість протягом хоча б одного семестру навчатися в університетах зарубіжних країн (Ільченко, 2014: 156).

У документах Болонської угоди перераховані заходи, які необхідно реалізувати для вдосконалення академічної мобільності студентів:

- уряди держав повинні гарантувати іноземним студентам ті ж юридичні права, що й студентам приймаючої країни, а виші повинні взяти на себе відповідальність за розробку мобільних освітніх програм (Гетеборзька декларація, 2001 р.);
- усунути перешкоди для розвитку академічної кар'єри в Європі (Саламанська декларація, 2001 р.);
- забезпечити визнання освітніх ступенів (Берлінське комюніке, 2003 р.);
- ввести зміни до законодавства, які стосуються соціальної захищеності студентів, зокрема розробити систему кредитування навчання, вдосконалити медичне обслуговування, спростити систему працевлаштування іноземних студентів;
- забезпечити найповніше використання таких інструментів академічної мобільності, як: Європейська система залікових одиниць, Додаток до диплома єдиного зразка, реалізація програм короткострокової мобільності та мобільності студентів, які навчаються на вечірніх і заочних відділеннях, університетах «третього віку»;

– спростити візові процедури та розробити механізм розширення участі громадян у програмах мобільності (Бергенське комюніке, 2005 р.);

– використовувати систему грантів і позик, виданих в одній країні, для навчання в іншій (Лондонське комюніке, 2007 р.).

Також у Празькому комюніке (2001 р.) ставиться питання про усунення перешкод для вільного пересування студентів, викладачів, науковців і співробітників системи вищої освіти й активізації мобільності через програми Європейського Співтовариства. Так, наприклад, Радою Європи (Ніцца, 2000 р.) був розроблений План дій щодо розвитку мобільності в європейських університетах. Серед 42 заходів, передбачених планом, можна визначити 4 основні групи (Богословский, 2007: 35).

1. Комплекс заходів, пов'язаних зі створенням умов для розширення мобільності:

– підготовка адміністраторів і викладачів університетів для організації процесу мобільності;

– розробка програм, спрямованих на вивчення іноземних мов ще до періоду мобільності; розвиток кращих практик у частині мовної підготовки;

– забезпечення доступності інформації про мобільність, включаючи створення сайтів про основні європейські ресурси та програми мобільності, проведення в освітніх закладах спеціальних форумів для організаторів мобільності, студентів і викладачів з метою обговорення й обміну інформацією.

2. Заходи, спрямовані на розширення системи фінансування мобільності (залучення до фінансування різних державних і недержавних інституцій, фондів та ін.).

3. Комплекс заходів, спрямованих на зростання мобільності та її вдосконалення:

– збільшення кількості учасників мобільності та її форм, зокрема через відкриття літніх університетів для студентів і науково-педагогічних працівників, розробку дистанційних програм для навчання;

– поліпшення й уніфікація умов прийому для всіх учасників програми мобільності.

4. Заходи, спрямовані на підвищення мотивації учасників програм академічної мобільності через визнання результатів навчання в зарубіжних ЗВО та свого університету, створення системи взаємного визнання, еквівалентності дипломів і навчання загалом.

Ще у 1984 р. Європейська комісія виступила з ініціативою створення системи інструментів з метою підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

Одним з інструментів є мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності, яка забезпечує громадян та університети інформацією про можливості та вимоги з академічного визнання дипломів і окремих курсів навчання в зарубіжних університетах.

Другий інструмент – європейська система трансферу кредитів. Він забезпечує прозорість, порівнянність вивченого матеріалу і, відповідно, можливість академічного визнання кваліфікацій і компетенцій.

Третій інструмент – додаток до диплома єдиного зразка, розроблений робочою групою з представників Європейської комісії, Ради Європи та ЮНЕСКО. Додаток складається з 8 розділів, у яких подається інформація про власника диплома, здобуту кваліфікацію та її рівень, зміст програми і її результати, функціональне призначення кваліфікації, національну систему освіти та ін.

Четвертим інструментом є інформаційна мережа EURYDICE, яка надає вичерпну інформацію про національні системи освіти в країнах ЄС (Богословский, 2007: 39).

Теоретичний аналіз документів Болонської угоди дозволяє дійти висновку, що провідною ідеєю в них є розширення участі студентів і викладачів у програмах мобільності. Тут розглядаються організаційні питання академічної мобільності студентів і науково-педагогічних працівників, визначаються бар'єри реалізації мобільності та пропонуються шляхи їх усунення на національному й інституційному рівнях тощо.

На основі зазначеного можна стверджувати, що мобільність розкриває широкі можливості для всіх суб'єктів освітнього процесу, сприяє підвищенню працевлаштування випускників і зростанню привабливості та конкурентоспроможності Європи. Для студентів – це розширення переліку освітніх послуг, збільшення рівня доступу до інших навчальних закладів; для викладачів – можливість реалізації наукових досліджень, викладання і перепідготовки, конференцій, круглих столів та ін. без порушення їх статусу і законних прав.

Крім того, розвиток академічної мобільності студентів відіграє важливу роль для розвитку самих університетів: розширюється спектр освітніх програм, спеціальностей, інтенсифікуються наукові дослідження, налагоджуються кроскультурні зв'язки між країнами.

Отже, академічна мобільність індивідуалізує процес професійної підготовки студентів, дозволяє їм здобувати досвід науково-дослідницької роботи та заохочує інтерес до неї як до можливої професії, сприяє переходу від елітарної до масової

системи вищої освіти, розширює спектр спеціальностей, сприяє створенню європейського простору вищої освіти та наукових досліджень.

У документах Болонської угоди визначено низку підходів і принципів до організації академічної мобільності: студентоцентричний, підхід «освіта протягом усього життя», модульний, кредитний, принципи гнучкості та доступності (Офіційні документи Болонського процесу). Зазначені підходи екстраполюються на організацію академічної мобільності студентів. Розглянемо їх більш детально.

У Лювенському комюніке студентоцентризоване навчання і мобільність розглядаються як орієнтири в процесі формування фахових компетенцій студентів. У зв'язку з тим, що сучасний ринок праці вимагає наявності у фахівців розвинутих трансверсальних компетенцій (наприклад, компетенції спілкування рідною та іноземною мовами, самопізнання і самореалізації, міжкультурні компетенції та ін.), вища освіта повинна озброїти кожного студента знаннями, вміннями та навичками, необхідними для професійного розвитку протягом життя.

У Комюніке конференції міністрів вищої освіти європейських країн (Лювен, 28–29 квітня 2009 р.) відзначається, що «мобільність і навчання, орієнтоване на студентів, дозволять розвивати майбутнім фахівцям ті компетенції, які необхідні в умовах мінливого ринку праці та допоможуть їм стати активними та відповідальними громадянами».

Про важливість підходу «освіта впродовж життя» наголошується в Сорбонській декларації, Празькому комюніке, Берлінському комюніке, Лісабонській декларації, Лондонському комюніке, Лювенському комюніке. Реалізація цього підходу у ЗВО передбачає застосування широкого спектру можливостей і прийомів навчання, а також введення системи трансферу кредитів. Необхідно розширити перспективи безперервного навчання для всіх громадян відповідно до їх цілей і здібностей.

Сорбонська декларація (1998 р.) також робить акцент на необхідності здобуття освіти протягом усього життя: «У зв'язку зі вступом у період великих змін в освіті і фаховій діяльності, в час великого різноманіття шляхів здійснення професійної кар'єри навчання протягом усього життя стає обов'язковим».

У Лювенському комюніке (2009 р.) відзначається, що освіта протягом життя є невід'ємною складовою частиною сучасної системи освіти. Основними умовами успішної реалізації цього підходу у ЗВО

є доступність, якість, прозорість інформації, наявність гнучких траєкторій навчання, включаючи навчання з неповним днем і навчання на робочому місці. Вказується, що успішна стратегія освіти протягом усього життя повинна включати основні принципи та процедури визнання раніше здобутої освіти незалежно від шляхів набуття знань, навичок і компетенцій – через формальне, неформальне або інформальне навчання.

У Празькому комюніке (2001 р.) відзначається, що навчання протягом усього життя – провідний елемент загальноєвропейського академічного простору. Стверджується, що стратегії навчання впродовж життя знадобляться для подолання складнощів конкуренції, застосування нових технологій, а також для розвитку процесів згуртування суспільства, надання рівних можливостей і підвищення якості життя.

Підхід «освіта впродовж життя» тісно пов'язаний із принципом гнучкості. Кваліфікації можуть набуватися через гнучкі траєкторії навчання, включаючи заочне навчання, а також навчання на виробництві (підприємстві, робочому місці).

Лондонське комюніке (2007 р.) робить акцент на необхідності здійснення системної розробки гнучких траєкторій професійної підготовки, які б сприяли розвитку навчання впродовж усього життя на різних етапах.

Модульний підхід також сприяє досягненню однієї з цілей академічної мобільності – формування адаптивності в умовах мінливої економіки. За модульної системи освітня діяльність студентів передбачає структурування шляхом виокремлення навчальних ситуацій, контролю й оцінки. Актуалізуються аналітичні, дослідницькі вміння майбутніх фахівців.

У різних документах Болонської угоди підкреслюється важливість і значимість кредитного підходу до організації навчального процесу у ЗВО.

У Берлінському комюніке (2003 р.) відзначається провідна роль європейської системи трансферу кредитів, яка є еталоном для освітніх систем різних країн. Ставиться завдання, щоб європейська система трансферу кредитів стала системою їхнього накопичення. У Празькому комюніке (2001 р.) підкреслюється, що цей підхід необхідний для більшої гнучкості системи навчання та визнання кваліфікацій, він полегшить студентам доступ до ринку праці, забезпечить привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз документів Болонського процесу дозволяє уточнити сутність академічної мобіль-

ності студентів, яка полягає в можливості протягом хоча б одного семестру навчатися в зарубіжних університетах із подальшим поверненням до рідної країни. У цих документах визначені основні вимоги до організації академічної мобільності студентів: знання іноземної мови; навчання в зарубіжному ЗВО протягом обмеженого періоду часу; зарахування у своєму університеті кредитів, отриманих у закладі вищої освіти за кордоном; широке інформування про програми академічної мобільності; використання додатку до диплома єдиного зразка. Основними підходами до організації академічної мобільності є студентоцентризований, «освіта впродовж життя», модульний, кредитний. Реалізація цих підходів стимулює формування ерудованого, конкурентоспроможного, компетентного фахівця, здатного до співпраці, обміну знаннями та досвідом. Ці підходи до організації академічної мобільності студентів мають свої особливості в різних освітніх системах, зумовлені традиціями і культурними особливостями певних країн. Напрямами подальших наукових розвідок є дослідження феномену готовності студентів до академічної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богословский В.И. Развитие академической мобильности в многоуровневом университетском образовании : методические рекомендации для преподавателей. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ, 2007. 95 с.
2. Forward from Berlin: the role of the universities to 2010 and beyond. Graz declaration. URL: <http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/02-EUA/0309Grazpublication.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
3. Hoffman D. Changing Academic Mobility Patterns and International Migration. *Journal of Studies in International Education*. 2009. Vol. 13. № 3. P. 347–364.
4. Ильченко А.М. Вища освіта і Болонський процес : навчально-методичний посібник. Полтава : ПБВ ПДАА, 2014. 316 с.
5. Офіційні документи Болонського процесу. URL: <http://nmu.ua/vipuskniku/bolonskyj-protse/ofitsijni-dokumenty-bolonskogo-protseua/> (дата звернення: 20.01.2019).
6. Papatsiba V. Political and Individual Rationales of Student Mobility: a case-study of ERASMUS and a French regional scheme for studies abroad. *European Journal of Education*. 2005. Vol. 40. № 2. P. 173–188.
7. Student Goteborg Declaration, Goteborg, Sweden, March 25, 2001. URL: <http://www.bmwf.gv.at/fileadmin/userupload/europa/bologna/studentgoteborgdeclaration.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
8. Towards the European higher education area. Communique of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. URL: <http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Maindoc/010519PragueCommuniou.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
9. World Conference on Higher Education 2009 (WCHE). The new dynamics of higher education and research for societal change and development: conference paper / UNESCO / ed. By S. Halimi. Paris : UNESCO Headquarters, 2009. P. 5.